

Diego ARDOINO

Vilniaus universitetas

BAZELIO PĖDSAKAS TARPDISCIPLININIŲ TYRIMŲ FONE: RAŠYSENOS EKSPERTIZĖ

The Trace of Basel within an interdisciplinary research context: forensic handwriting analysis

Anotacija. Nemažai tyrėjų mano, kad Bazelio pėdsaką, kuris, manoma, esantis pats seniausias prūsų kalbos rašytinis dokumentas, galima datuoti 1369 m. ir kad jis buvo įrašytas (ar jo autorius buvęs) Prahos mieste. Iš jų kai kurie, pristatydami savąją Bazelio pėdsako interpretaciją, remiasi spėjimu, kad Bazelio pėdsakas buvo įrašytas to paties autoriaus, kuris įrašė kolofoną ir / ar nupiešė kalbančią figūrą. Visais šiais teiginiais pradedama abejoti atlikus Bazelio pėdsako rašysenos ekspertizę (vieną inovatyviausių analizės instrumentų, siūlomą šiame straipsnyje). Jos rezultatai sutampa su Ardoino (2012a; 2013) pasiūlyta rankraščio FV2 63 puslapio stratigrafija, kuria, savo ruožtu, remiasi jo interpretacija (Ardoino 2012b), dėl kokių priežasčių Bazelio pėdsakas buvo įterptas į 63 puslapį būtent ten, kur ir yra.

Raktažodžiai: prūsų kalba; Bazelio pėdsakas; baltų filologija; rašysenos ekspertizė.

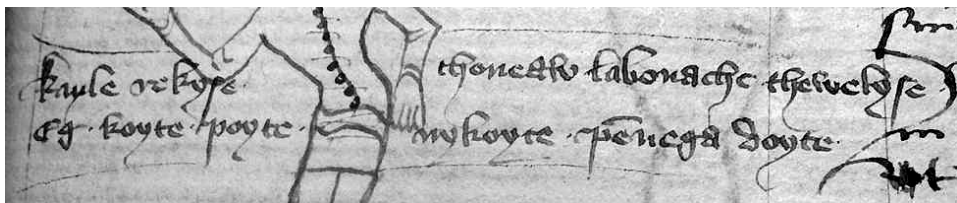
Abstract. The Trace of Basel (TB) is generally considered to be the oldest extant text not only in Old Prussian but more generally in a Baltic dialect. According to the traditional point of view accepted by most scholars (who generally dealt only with the linguistic analysis of the micro text), the date attested in the *colophon* immediately preceding TB (1369) is also applicable to the micro text itself. A sort of *communis opinio* also concerns the origin of TB, which would have been inserted in (or in any case connected to) Prague. Furthermore, some scholars base their interpretation of TB on the hypothesis that it was written by the same hand that wrote the colophon and/or the talking drawing around which TB was inserted. All these aspects are questioned by the handwriting examination of TB, which confirms the results of the codicological, palaeographic and philological analysis of the micro text presented in Ardoino 2012a; 2012b; 2013.

Keywords: Old Prussian; the Trace of Basel; Baltic Philology; forensic handwriting analysis.

1. Įžanga

Bazelio pėdsako¹ (toliau – BP) svarbą galima glaustai apibendrinti dviem pagrindiniais punktais: a) kalba ir b) datavimas.

- a) Manoma, kad šios dvi eilutės yra parašytos prūsiškai². Tai reikšminga, atsižvelgiant į labai nedidelę prūsų kalbos paminklų kiekybę (ir kokybę).
- b) Iki šiol dauguma tyrėjų šioms dviem eilutėms taikė kolofone³ nustatytą 1369-ųjų metų sausio penktosios datą. Jei tai būtų tiesa, kol kas negalint patikrinti Elbingo žodynėlio datavimo⁴, BP būtų pats seniausias iki šiol žinomas prūsų kalbos rašytinis dokumentas ir, tuo pačiu metu, pirmasis baltų tarmės paliudijimas.

1 pav. Bazelio pėdsakas

Kayle rekylfe · thoneaw labonache thewelyse ·

Eg · koyte · poyte · nykoyte · penega doyte ·

Nuo BP atradimo 1974 m. iki šiol jis sulaukė daug susidomėjimo: šio mikroteksto tyrimams yra skirta apie dvidešimt straipsnių, kurių didelė dalis koncentravosi vien ties pirmuoju punktu, t. y. ties BP kalba, ir mažai dėmesio skyrė kontekstui, kuriame mikrotekstas yra: neretai tyrimų metu mikrotekstą supantys tekstai lieka nepastebėti ir su juo nesiejami. Susidūrę

¹ Dėl pavadinimo „Bazelio pėdsakas“ plg. Dini 2004; Ardoino 2012b, 355–356.

² Teoriniu požiūriu, teiginys, kad BP yra parašytas būtent prūsų kalba, yra abejotinas. Apdairiau sakyčiau, kad BP yra parašytas baltų tarme, kuri mums atrodo esanti (labai?) artima prūsų kalbai.

³ Visos šiose straipsnyje naudojamos reprodukcijos yra padarytos paties autoriaus, jo apsilankymų Bazelio universiteto viešojoje bibliotekoje (*Öffentliche Bibliothek der Universität Basel*) metu.

⁴ Kaip žinoma, Elbingo žodynėlis datuojamas penkioliktojo amžiaus pradžia, bet šios informacijos negalima patikrinti, nes nuo Antrojo pasaulinio karo nežinoma, kur jis laikomas (plg. Mažiulis 1966, 27).

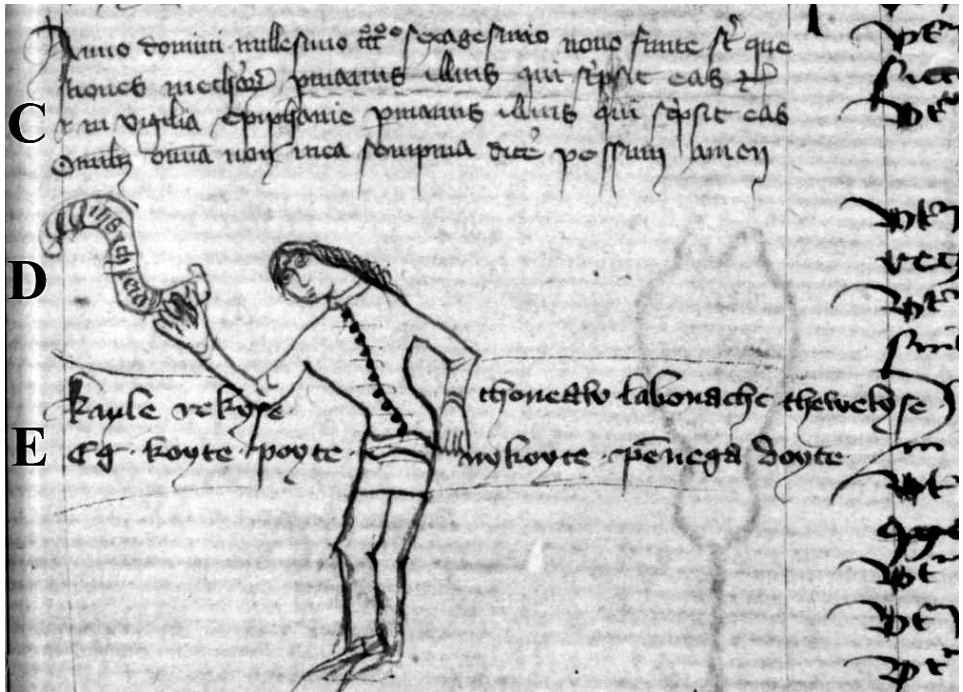
su kodikologinio ir paleografinio pobūdžio klausimais, beveik visi⁵ remiasi tuo, kas yra parašyta Bazelio bibliotekos rankraščių aprašymų kataloguose ir McCluskey (1974, 83 et passim) monografijoje pasiūlytais spėjimais. Didelė dalis šios informacijos yra apibendrinta pirmajame BP skirtame straipsnyje (McCluskey, Schmalstieg, Zeps 1975), o jame pateiktais teiginiais paprastai rėmėsi nemažai vėlesnių tyrėjų, šiuos teiginius dažnai laikiusių *tout court* užtikrintais ir patikimais.

Aiškumo dėlei dera iš karto prisiminti pagrindines McCluskey, Schmalstieg, Zeps (1975) ištraukas, kuriose yra aptariami: a) 1369 m. datavimas; b) BP kilmė ir c) keletas paleografinio pobūdžio pasvarstymų.

- a) „The date given in the colophon (C) and referring to text (A), if applicable to the epigram (E), would make it the oldest known text of Old Prussian [...]. Still the date is not firm, since it refers to the completion of the text preceding the colophon and not to the colophon itself“ (McCluskey, Schmalstieg, Zeps 1975, 164). Po kelių metų Schmalstiegas šiuo klausimu darosi pakankamai kategoriškas: „The sentences [t. y. BP] are apparently in Old Prussian. Since the text by Oresme is dated 1369, these phrases constitute the oldest text in Old Prussian and indeed in any Baltic language“ (Schmalstieg 1982, 20).
- b) „There are strong indications that the epigram was written at Prague“ (McCluskey, Schmalstieg, Zeps 1975, 164). Šiuo klausimu geriau cituoti originalų 1974 m. išleistos McCluskey monografijos tekstą, kuriuo iš esmės remiasi McCluskey, Schmalstieg, Zeps 1975. „This codex [t. y. FV2] is assembled from two separately paginated codices in very similar, possibly identical, hands and is bound in a binding from the second half of the fifteenth century. Oresme’s Questions make up the first portion, and included in the second portion is a copy of Buridan’s Questiones super De generatione dated Prague, [13]76 this suggests that the entire treatise originated at Prague“ (McCluskey 1974, 83).

⁵ Išskyrus Ardoino 2012a; 2012b; 2013; Purkart 1983; ir Schaeken, nors pastarasis savo straipsnyje (2003a) ir savo vertoje dėmesio internetinėje svetainėje (2003b) daugiau kartoja tai, kas yra parašyta Bazelio universiteto viešosios bibliotekos kataloguose, t. y. Steinmann (be datos) ir von Scarpatetti (plg. Burckhardt, Ladner, Steinmann 1977).

- c) „There are a number of suggestive but inconclusive similarities between B, C, D and E. Compare the *h* in *ich* of D with the *h* in *methororum* in B and further with *epiphanie* in C and the *h*'s in E; the flourishes of final *m* and *n* in C with those on *y*'s in E; compare further the *p*'s in *pēnega*, *poyte* and *epiphanie*“ (McCluskey, Schmalstieg, Zeps 1975, 164).

2 pav. C: kolofonas. D: kalbanti figūra. E: Bazelio pėdsakas

2. Metodologija

Taigi norint ar bent mėginant (galutinai?) išsiaiškinti, ar BP galima datuoti 1369 m. data ir ar mikrotekstas buvo įrašytas ir / ar atsiradęs Prahoje, iš pradžių reikia atlikti tikslų paleografinį ir kodikologinį viso 63 puslapio bei viso FV2 rankraščio tyrimą. Vis dėlto manau, kad būtų labai pravartu šalia šių „tradicinių“ filologinės analizės metodų naudoti ir tikslųjų mokslų tyrimuose chemikų, fizikų, informatikų naudojamus, taip pat teismo ekspertizėse pritaikomus, instrumentus bei technologijas. Tokio pobūdžio tarpdiscipli-

ninis metodologinis požiūris iš tiesų atveria galimybę giliau ir išsamiau ištirti rankraštį ir, pritaikant naujoviškas kiekybines ir kokybines tyrimų technikas, tvirčiau pagrįsti suvokimą apie dokumento stratigrafiją, nei pasitelkus vien tik tradicinius metodus. Be to, svarbu pabrėžti, kad toks tarpdisciplininis metodas yra itin svarbus ne tik nustatant BP datavimą ir kilmę, bet ir siekiant jį tinkamai (t. y. realistiškai) interpretuoti ir lingvistiniu aspektu. Jei, viena vertus, turime susitaikyti su tuo, kad be naujų prūsų kalbos paminklų atradimų į tam tikrus lingvistinio (ypač morfologinio) pobūdžio su BP susijusius klausimus atsakyti yra pernelyg rizikinga (arba išvis neįmanoma), kita vertus, reikia ir pabrėžti, jog jei, pavyzdžiui, galutinai paaiškėtų, kad BP nebuvo įterptas kolofoną užrašiusios rankos (ir / arba kalbančią figūrą nupiešusios rankos), tai būtų neginčijamas faktas, kuriuo remdamasis kalbininkas galėtų suformuluoti labiau pagrįstas hipotezes. Kitais žodžiais tariant, jei mokslininkas X savo BP interpretaciją grindžia teiginiu, kad BP ir kolofonas (ir / ar kalbanti figūra) buvo užrašyti tos pačios rankos, o vėliau paaiškėja, kad iš tiesų BP ir kolofonas (ir / ar kalbanti figūra) buvo užrašyti skirtingų autorių, mokslininko X interpretacija nebetenka pagrindo, kadangi remiasi prielaida, kuri iš pradžių buvo klaidinga. Taigi, tarpdisciplininio ir daugiasluoksnio metodologinio modelio pritaikymas, išaiškinantis BP atsiradimo kontekstą, kalbininkams taip pat leistų suformuluoti tikslesnes ir realybę geriau atspindinčias (lingvistines) interpretacijas.

3. Tarpdisciplininis ir daugiasluoksnis tyrimo modelis: rašysenos ekspertizė

Rašysenos ekspertizė yra viena galimų netradicinės analizės perspektyvų, kurias laikau efektyviomis ir tinkamomis naudoti tiriant dokumentą, kuriame yra BP.

Kalbant labai apibendrintai, paprastai, bet, tikiuosi, efektyviai, principas, kuriuo remiasi mano siūlomas (ir dabar mano įgyvendinamas) tarpdisciplininis tyrimo metodas, yra (tiksliau, atrodo) paprastas ir gali būti konkrečiai iliustruotas šiuo pavyzdžiu: paleografinė 63 puslapio analizė⁶ leidžia nustatyti tam tikrą jame esančių komponentų stratigrafiją, o tai suteikia nemažai naujingos informacijos, siekiant įvertinti, ar iš tikrųjų BP gali būti datuojamas

⁶ Iš tiesų reikėtų, sakyčiau, būtų privaloma, remtis ne tik savo (paleografiniais, kodikologiniais ir t. t.) tyrimais, bet ir prašyti kitų paleografų nuomonės bei kritiškai įvertinti jų išvadas.

1369 m. ir kildinamas ar siejamas su Praha. Šie paleografinio pobūdžio tyrimų rezultatai, be abejo, yra reikšmingi mėginant išsamiau ištirti šiuos du aspektus.

Jei tolimesnė (ar kontekstinė) kodikologinė puslapio (ir rankraščio FV2) analizė⁷ patvirtins rezultatus, gautus atlikus paleografinį tyrimą (arba liks neutrali, arba jiems neprieštarus), tikimybė, kad paleografijos pagrindu nustatyta puslapio komponentų stratigrafija iš tikrųjų yra teisinga, bus kiek didesnė.

Jei ir rašysenos ekspertizės gauti rezultatai patvirtins paleografinio tyrimo rezultatus (arba liks neutralūs, arba jiems neprieštarus), tikimybė, kad paleografijos pagrindu nustatyta puslapio komponentų stratigrafija yra teisinga, dar išaugs.

Jei vėliau atlikti cheminiai-fizikiniai rašalų tyrimai⁸ savo ruožtu patvirtins paleografinio tyrimo rezultatus (arba liks neutralūs, arba jiems neprieštarus), tikimybė, kad pastarieji yra teisingi, taps dar didesnė, o paleografijos pagrindu nustatyta puslapio komponentų stratigrafijos hipotezė taps dar labiau tikėtina.

4. Bazelio pėdsako rašysenos ekspertizė

Kitur⁹, remdamasis autoptiniu dokumento tyrimu, kodikologiniais, paleografiniais ir filologiniais pastebėjimais, nustačiau gana tikslią puslapio 63 stratigrafiją, t. y. santykius tarp puslapyje esančių skirtingų dalių, ir įrodžiau, kad BP labai tikėtinai puslapyje buvo įrašytas vėliau nei kolofonas ir kito asmens ranka, ir tai visų pirma reiškia, kad 1369-tųjų sausio penktosios data negali būti automatiškai pritaikoma BP. Tačiau, norėdamas išbandyti ir patikrinti savo pasiūlytos stratigrafijos teisingumą, nusprendžiau toliau tirti BP iš kitos perspektyvos, todėl paprašiau Lietuvos teismo ekspertizės centro (LTEC) ekspertų atlikti rankraštinio puslapio rašysenos ekspertizę¹⁰. Verta priminti, kad Lietuvos teismo ekspertizės centras yra valstybinė viešojo administravimo įstaiga, kurios paskirtis – atlikti ekspertizes (t. y. tyrimus) kriminalistikos ir teismo ekspertizės srityse. Taip pat dera pabrėžti, kad LTEC

⁷ Savaiame suprantama, yra dažnai neįmanoma atskirti kodikologo ir paleografo darbą.

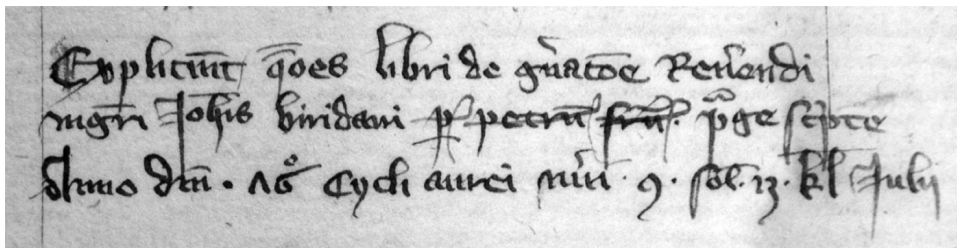
⁸ O vėliau ir kitokie tyrimų metodai, pvz., makro ir mikrofotografija, skaitmeninis tekstų ir vaizdų apdorojimas, kitokios įvairaus pobūdžio cheminės analizės ir t. t.

⁹ Ardoino 2012a; 2012b; 2013.

¹⁰ Esu labai dėkingas buvusiam Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto dekanui doc. dr. Antanui Smetonai už tarpininkavimą ir buvusiai LTEC direktorei doc. dr. Gabrielėi Juodkaitei-Granskienei už maloniai suteiktą galimybę naudingai ir sėkmingai bendradarbiauti su LTEC ekspertais.

specialistų ekspertizių rezultatai pripažįstami visose Europos Sąjungos šalyse. Konkrečiai paprašiau, kad LTEC ekspertai:

- a) nustatyti, ar „Bazelio pėdsako“ rašysena sutampa su kitomis tame pačiame puslapyje esančiomis rašysenomis;
- b) iširti, ar datuotą, lokalizuotą ir pasirašytą kolofoną, esantį tame pačiame rankraštyje 86-ajame puslapyje, parašė „Bazelio pėdsaką“ užrašęs, ar kitas asmuo¹¹.

4 pav. 86-ajame puslapyje esantis kolofonas

Rašysenos tyrimą atliko Dokumentų ekspertizių skyriaus vedėjo pavaduotoja Rasa Tamošiūnaitė¹², turinti rašysenos teismo eksperto kvalifikaciją ir 20 metų ekspertinio darbo stažą, ir vyriausioji ekspertė Anelė Žalkauskienė, turinti rašysenos teismo ekspertės kvalifikaciją, 40 metų ekspertės darbo stažą. Ekspertėms pateikiau:

- a) tiriamųjų rankraštinių tekstų ir įrašų aukščiausios kokybės reprodukcijas .tiff ir popieriniu formatais;
- b) visų 63 puslapyje esančių tekstų transkripciją;
- c) Orezmės teksto pabaigos, *explicit*, kolofono, vėliavėlėje esančio teksto, *Registrum* pradžios ir vokiečių kalba parašytų glosų vertimą į lietuvių kalbą. Taip pat 86-ajame puslapyje esančio kolofono vertimą į lietuvių kalbą.

¹¹ Spėjimas, kad viso rankraščio autorius yra *Petrus Fru*, buvo pasiūlytas Bazelio viešosios bibliotekos kataloge (Burckhardt, Ladner, Steinmann 1977, 190) ir dar kartą pateiktas Schaeken 2003, 338–339.

¹² Esu labai dėkingas ekspertei Rasai Tamošiūnaitei: ilgi pokalbiai ir diskusijos su ja man buvo brangūs ir ypač vertingi.

Tyrimas atliktas, vadovaujantis standartinio tyrimo procedūros aprašymu „Asmens identifikavimas pagal rašyseną“ (LTEC–STPA–R–193), leidimas Nr. 5.0. Atliekant šios rūšies tyrimus, taikoma tokia išvadų skalė:

- a) kategoriška išvada;
- b) tikėtina išvada;
- c) išvada, kad nustatyti negalima.

4.1. Metodologinė pastaba

Gerai žinomas faktas¹³, kad viduramžiais (profesionalūs) skriptoriai mokėdavo valdyti skirtingus rašysenos stilius. Tuo remiantis būtų galima sutikti, kad rašysenos ekspertizė gali įrodyti, kad, tarkime, BP rašysena yra tikrai kitokia, nei kitų to paties puslapio teksto dalių, tačiau prieštarauti, kad tai nebūtinai reiškia, kad BP ir kitos puslapio dalys įrašytos skirtingų asmenų. Trumpai tariant, kai kurių tyrėjų nuomone, tas pats asmuo, keisdamas rašyseną, galėjo įrašyti BP, prieš jį einantį kolofoną, tekstelį vėliavėlėje ir gal net 86-ajame puslapyje esantį kolofoną.

Šiuo klausimu visų pirma reikėtų priminti, kad skriptoriai nekeisdavo rašysenos stiliaus šiaip, atsitiktinai. Rašysenos stiliaus keitimas (šis gebėjimas vadinamas *manus duplex* arba digrafizmu) dažnai siejasi su kalbos keitimu arba kai norima nuo konteksto atskirti skirtingos paskirties teksto dalis, tam tikrą sakinį, žodį ir panašiais atvejais. Taigi, kalbama apie *manus duplex*, kai tas pats skriptorius vartoja ne du skirtingus to paties rašysenos stiliaus variantus, o *du skirtingus rašysenos stilius*. Kitaip tariant, jei rašant tekstą kursyvu norima ką nors pabrėžti, paryškinti, tiesiog pakeičiamas rašysenos stilius. Būtų nelogiška (jei tai apskritai būtų įmanoma) mokant kitą stilių pasirinkti kokį kitą būtent kursyvo variantą.

Nors tai ir yra plačiai žinoma, vis dėlto dera priminti, kad dažnai nėra taip paprasta griežtai skirti skirtingus rašysenos stilius ir tam tikrą rašyseną užtikrintai, be jokių abejonių priskirti vienam arba kitam stiliui. Verčiau būtų galima galvoti apie *continuum* tarp dviejų skirtingų stilių, apie vientisą, tolydžią ir nenutrūkstamą liniją, kuri, mūsų atveju, palaipsniui nuo *littera textualis* eina iki *cursiva* ir kuria sekant galima rasti nemažai, pavadinkime, tarpinių variantų.

¹³ Dėkoju anoniminiam recenzentui. Jo pastabų dėka supratau, kad dera bent glaustai grįžti prie šios temos, nors ji jau gana plačiai buvo aptarta kitoje publikacijoje (Ardoino 2013).

Orezmės tekstas, 86-ajame puslapyje esantis kolofonas, 63-iojo puslapio apačioje esančios glosos vokiečių kalba, BP ir prieš jį einantis kolofonas yra visi parašyti skirtingais to paties rašysenos stiliaus, grubiai tariant – gotikinio kursyvo, variantais (Orezmės tekstas – *currens*, 63-iajame puslapyje esantis kolofonas – labiau *formata*; likusius galima dėti į minėtą nenutrūkstamą liniją), todėl jie, manau, tinka rašysenos ekspertizei.

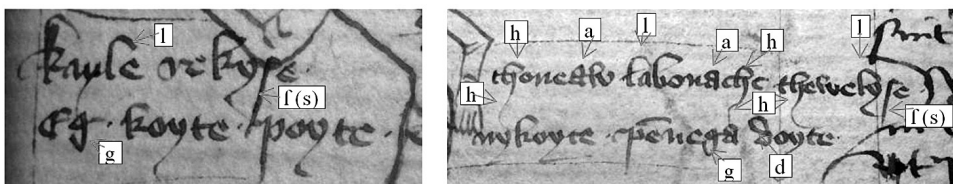
Abejonių galėtų kilti veikiau dėl vėliavėlėje esančio tekstelio, kuris iš tikrųjų yra parašytas kitokiu stiliumi (*littera textualis*). Tačiau, kaip vėliau paaiškės, nesant pakankamai palyginamų raidžių, jis bet kuriuo atveju ekspertizei netinka.

Priešingai nei kitose rūpimose teksto vietose, šiuo atveju galima kalbėti apie *manus duplex* ir tikėtina, kad tas pats asmuo parašė 63-iajame puslapyje esantį kolofoną ir, pakeitęs rašysenos stilių, vėliavėlėje esantį tekstelį. Rašysenos stiliaus keitimą pateisina ir pagrįsta tekstelio pozicija puslapyje, taip pat ir kalbos keitimas (vokiečių vietoj lotynų). „ihs ich leid“ įrašytas puslapio skiriamosioje pozicijoje, jo autorius norėjęs, kad jis atsiskirtų nuo konteksto ir taptų gerai matomas. Be to, jis buvo įrašytas „vėliavėlėje“, kuri iš tikrųjų vaizduoja pergamentą, o dažniausiai pergamente, t. y. vertingose knygose, buvo naudojama ne *cursiva*, būdinga paprastiesiems (administracinio pobūdžio ir t. t.) dokumentams, o *littera textualis*. Išsamiau apie tai ir kitas paleografinio bei kodikologinio pobūdžio problemas žr. Ardoino 2013, 11, 16 ir passim.

4.2. BP ir Orezmės tekstas

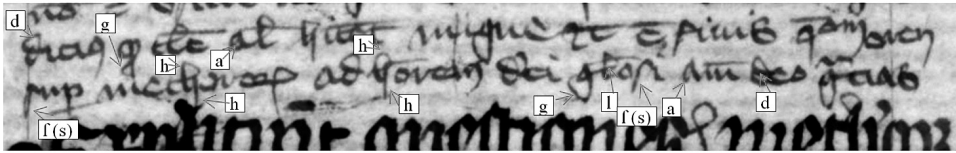
Lyginant Bazelio pėdsaką su Orezmės traktato tekstu, nustatyta rašysenų požymių skirtumų, iš kurių minėtini šie:

- judesių sudėtingumas rašant raidę „a“: pėdsako tekste iš penkių raidžių „a“, trys parašytos dabartinės spausdintinės mažosios „a“ formos, Orezmės tekste tokio varianto nėra;

5 pav. Bazelio pėdsakas

*Kayle rekyfe · thoneaw labonache thewelyfe ·
Eg · koyte · poyte · nykoyte · pēnega doyte ·*

6 pav. Orezmės tekstas

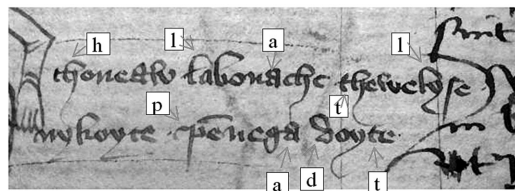
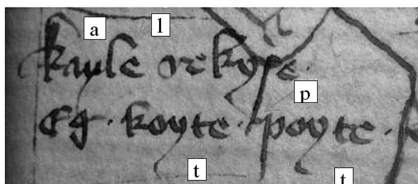
*...dicimus quod tale animal habitet in igne et sic est finis questionum oren
super metheororum ad honorem dei gloriosi amen deo gracias*

- judesių forma rašant raidės „l“ viršutinę dalį: pėdsako tekste lankinė, Orezmės tekste kilpinė; rašant raidės „h“ baigiamąją dalį: pėdsako tekste vingiuotu judesiu, Orezmės tekste tiesiu; rašant raidės „s“ vertikaliąją dalį: pėdsako tekste tiesiu judesiu, Orezmės tekste grįžtamuojū;
- judesių santykinis iššėstumas vertikalėje, rašant raidės „g“ antrąjį elementą: Orezmės tekste vyrauja didesnis negu pėdsako tekste;
- judesių santykinis iššėstumas horizontalėje, rašant raidės „h“ pradžią: Orezmės tekste didesnis negu pėdsako tekste;
- judesių išsidėstymas rašant raidės „d“ viršutinę dalį: Orezmės tekste labiau horizontalėje, pėdsako tekste ir horizontalėje, ir vertikalėje.

Įvertinus rašysenų požymių skirtumus, nustatyta, kad jie esminiai, pastovūs ir sudaro požymių visumą, pakankamą išvadai, kad Bazelio pėdsaką ir Orezmės tekstą parašė du skirtingi asmenys.

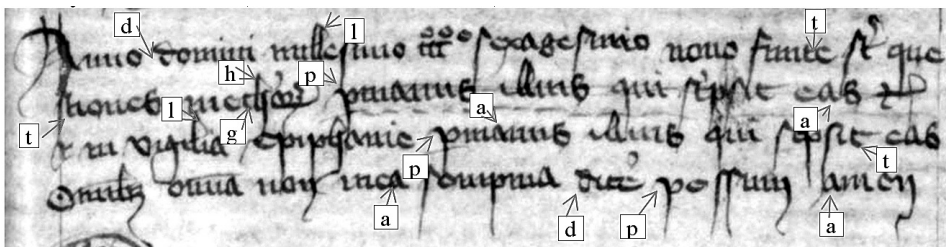
4.3. BP ir 63-iajame puslapyje esantis kolofonas

Lyginant Bazelio pėdsaką su prieš jį einančiu kolofonu, nustatyta rašysenų bendrųjų ir specialiųjų požymių skirtumų. Iš bendrųjų požymių skiriasi įbėgis: pirmame tekste mažesnis nei antrame. Iš besiskiriančių specialiųjų požymių minėtini šie:

7 pav. Bazelio pėdsakas

*Kayle rekyfe • thoneaw labonache thewelyfe •
Eg • koyte • poyte • nykoyte • pēnega doyte •*

8 pav. Kolofonas

*Anno domini millesimo c^oc^o sexagesimo nono finite sunt que
 ftiones metheorum per manus illius qui scripsit eas et
 c in vigilia epiphanie per manus illius qui scripsit eas
 Omnibus omnia non mea sompnia dicere possum amen*

- judesiu sudėtingumas rařant „a“. Pėdsako tekste yra du „a“ variantai: sudėtingesnis (dabartinės spausdintinės „a“ formos) ir paprastas (*carolina*), kolofono tekste tik paprastas variantas;
- judesio forma rařant raidės „t“ pabaigą: pėdsako tekste mažiau užlenktu judesiu negu kolofone;
- judesio forma rařant „d“ pirmąjį elementą: pėdsako tekste kairioji pusė kampinė, kolofono tekste lankinė;
- judesio forma rařant raidės „p“ pradžią: pėdsako tekste vingiuota, kolofone lankinė;
- judesio forma ir išėstumumas rařant raidžių „l“ pradžią: pėdsako tekste labiau užlenktu ir horizontalėje labiau išėstu judesiu negu kolofone;
- judesio išėstumumas horizontalėje rařant „h“ pradžią: pėdsako tekste didesnis negu kolofone.

Įvertinus rařysenų bendrųjų ir specialiųjų požymių skirtumus, nustatyta, kad jie esminiai, pastovūs ir sudaro požymių visumą, pakankamą išvadai, kad Bazelio pėdsaką ir prieš jį einantį kolofoną parašė du skirtingi asmenys.

4.4. BP ir *Registrum*

Rankrařio puslapyje po pieřiniu esantis tekstas, prasidedantis žodžiais „Registrum quatuor [?] librorum metheorum Vtrum possibile sit de impressionibus metheoroloycis habere scientiam simul et opinionem?...“ iki glosos¹⁴ „Nota exalare vř rűchen uel spiritum emittere uel mori“ ir glosos

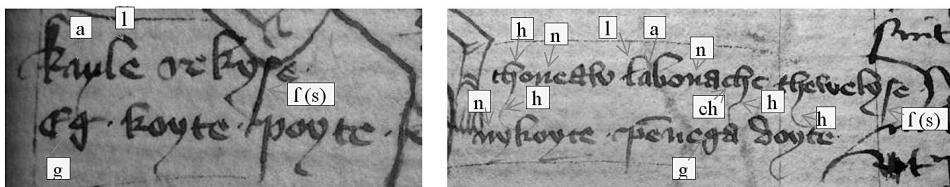
¹⁴ Perrařant tekstą sutrumpinimai pakeisti pilnais žodžiais.

„Exalare vs rûchung“ yra labai išblukęs ir jo raidžių kontūrai paryškinti kito-
kios spalvos rašalu (rašysenos ekspertizėje tai vertinama kaip taisymas), todėl
jis netinkamas rašysenos tyrimui.

4.5. BP ir glosos

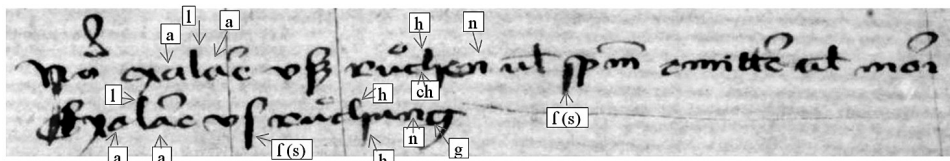
Lyginant Bazelio pėdsaką su dviem glosomis puslapio apačioje, nustatyti
tokie skirtumai:

- judesių sudėtingumas rašant raidę „l“: glosų tekste supaprastinta paly-
ginti su pėdsako tekste rašoma „l“;
- judesių forma rašant raidės „s“ vertikaliąją dalį: glosų tekste grįžtamuo-
ju judesiu, pėdsako tekste tiesiu; rašant raidės „g“ pirmąjį elementą:
glosų tekste lankiniu judesiu, pėdsako tekste kampiniu ir nusmailėju-
siu; rašant raidės „h“ baigiamąją dalį: glosų tekste tiesiu ar kiek lankiniu
judesiu, pėdsako tekste vingiuotu; rašant raidės „n“ antrąjį elementą:
glosų tekste lankinė, pėdsako tekste kampinė;
- judesių forma ir išsidėstymas rašant raidės „h“ viršutinę dalį: glosų
tekste vertikaliėje išsidėsčiusia kilpa, pėdsako tekste horizontalėje išsi-
dėsčiusiu lanku;

9 pav. **Bazelio pėdsakas**

*Kayle rekyfe · thoneaw labonache thewelyfe ·
Eg · koyte · poyte · nykoyte · pēnega doyte ·*

10 pav. **Glosos**

*Nota exalare vß rûchen uel spiritum emittēre uel mori.
Exalare vß rûchung*

- judesių santykinis išstetumas rašant raidės „a“ pirmąjį elementą: glosų tekste labiau horizontalėje, pėdsako tekste labiau vertikalėje. Rašant „g“ apatinę dalį: glosų tekste horizontalėje labiau negu pėdsako tekste;
- judesių išsidėstymas rašant junginį „ch“: glosų tekste tarp „c“ ir „h“ apatinių dalių yra nemažas tarpelis, pėdsako tekste „c“ ir „h“ yra labai arti viena kitos.

Įvertinus rašysenų požymių skirtumus, nustatyta, kad jie esminiai, pastovūs ir sudaro požymių visumą, pakankamą išvadai, kad Bazelio pėdsaką ir glosas parašė du skirtingi asmenys.

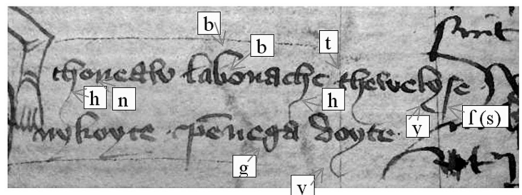
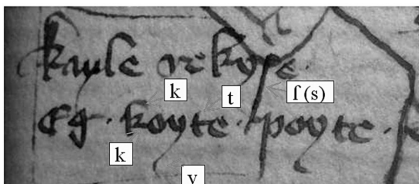
4.6. BP, *Explicit* ir vėliavėlėje esantis tekstelis

Lyginant BP su įrašais „Expliciunt questiones metheororum“ ir „ihs ich leid“, nenustatyta pakankamai nei sutapimų, nei skirtumų, kad būtų galima padaryti teigiamas ar neigiamas išvadas. Išvadoms būtinų sutampančių ar besiskiriančių požymių visumų nustatyti negalima, kadangi tekste ir trumpuose įrašuose nėra pakankamai palyginamų raidžių. Todėl atsakyti į klausimus, ar Bazelio pėdsaką parašė kuris nors iš šiuos įrašus įrašiusių asmenų, negalima.

4.7. BP ir 86-ajame puslapyje esantis kolofonas

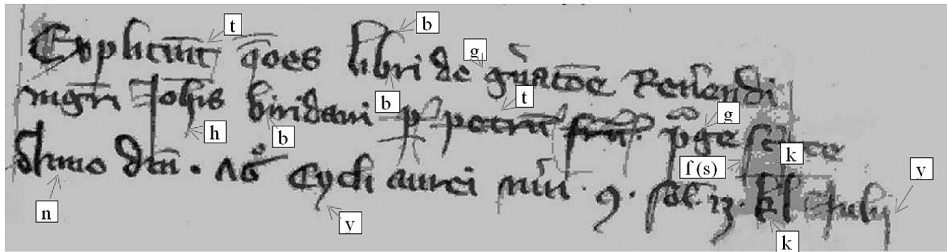
Lyginant Bazelio pėdsaką su kitu toje pačioje rankraštinėje knygoje esančiu kolofonu, datuotu 1376 m., lokalizuotu Prahoje ir pasirašytu *Petrū Frū*, nustatyti tokie rašysenų skirtumai:

- judesių sudėtingumas rašant raidę „y“: kolofone labai supaprastinta žodyje „July“ arba ne tokia įmantri žodyje „Cycli“, pėdsako tekste įmantri;
- judesių forma rašant raidės „s“ vertikaliąją dalį: kolofono tekste grįžtamuoju judesiu, pėdsako tekste tiesiu; rašant raidės „h“ baigiamąją dalį: kolofono tekste mažiau vingiuota negu pėdsako tekste;

11 pav. Bazelio pėdsakas

*Kayle rekyse · thoneaw labonache thewelyse ·
Eg · koyte · poyte · nykoyte · pēnega doyte ·*

12 p av. 86-ajame puslapyje esantis kolofonas

Expliciunt questiones libri de generatione Reverendi magistri Johannis biridani per petrum frum prage scripte Anno domini 76º Cycli aurei numeri 9 sol.13 kal. July

- judesių forma ir kryptis rašant raidės „b“ baigiamąją dalį: antrame tekste kairiniu lankiniu judesiu, pirmame tekste kairiniu lankiniu judesiu, pereinančiu į kilpinį, rašant raidės „k“ trečiąjį elementą: antrame tekste dešiniiniu lankiniu judesiu, pirmame tekste tiesiu horizontaliu judesiu;
- judesių santykinis iššėstumas vertikalėje rašant raidės „k“ pirmąjį elementą: kolofono tekste į viršų didesnis negu pėdsako tekste;
- judesių santykinis iššėstumas horizontalėje rašant raidės „b“ viršutinę dalį: kolofono tekste mažesnis negu pėdsako tekste;
- judesių sujungimo vieta rašant raidę „n“: kolofono tekste vyrauja variantas, kuriame šios raidės elementai sujungiami aukščiau negu pėdsako tekste;
- judesių susikirtimo vieta rašant raidę „t“: kolofono tekste aukščiau negu pėdsako tekste;
- nuolinkio skirtumas rašant raidę „g“: kolofono tekste ji rašoma kairiniu nuolinkiu, t. y. kitokiu negu greta esančios raidės, pėdsako tekste vertikaliai, kaip ir kitos raidės.

Įvertinus rašysenų bendrųjų ir specialiųjų požymių skirtumus, nustatyta, kad jie esminiai, pastovūs ir sudaro požymių visumą, pakankamą išvadai, kad Bazelio pėdsaką ir kolofoną parašė du skirtingi asmenys.

4.8. Tyrimo rezultatai

Bazelio pėdsako neparašė nė vienas iš asmenų, parašiusių šiuos tekstus:

- Orezmės tekstą;
- prieš Bazelio pėdsaką einantį kolofoną;

- puslapio apačioje esančias glosas;
- 1376 m. Prahoje Petrus Fru parašytą kolofoną.

Nustatyti, ar Bazelio pėdsaką parašė kuris nors iš asmenų, rašiusių įrašus „Expliciunt questiones metheororum“ ir „ihs ich leid“, negalima, kadangi nėra pakankamai palyginamų raidžių.

Bazelio pėdsako rašysenos ekspertizės rezultatai sutampa su mano pasiūlyta puslapio stratigrafija¹⁵, kuria, savo ruožtu, remiasi mano interpretacija, dėl kokių priežasčių Bazelio pėdsakas buvo įterptas į 63 puslapį¹⁶ būtent ten, kur ir yra. Dabar telieka atlikti tolesnius tyrimus ir pasižiūrėti, ar jų rezultatai patvirtina jau atliktų paleografinių bei kodikologinių tyrimų ir rašysenos ekspertizės rezultatus.

LITERATŪRA

Arduino, Diego 2012a, La Traccia di Basilea nel suo contesto tedesco-latino: aspetti codicologico, paleografico e filologico, in Nikolaj Nikolaevič Kazanskij (red.), *Indoevropskoe jazykoznanie i klassičeskaja filologija – XVI (Materialy čtenij, posvjaščennyx pamjati professora Iosifa Moiseviča Tronskogo, 18–20 ijunja 2012 g.)*, Sankt-Peterburg: Nauka, 19–33.

Arduino, Diego 2012b, On the current location of the Old Prussian “Trace of Basel”, *Baltistica* 47(2), 349–358.

Arduino, Diego 2013, Per una datazione della Traccia di Basilea, *Res Balticae* 12 (*Baltica Pisana in memoria di Nikolai Mikhailov*), 5–24 (<http://resbalticae.fileli.unipi.it/wp-content/uploads/2015/06/XII-5-24-Arduino-Diego-Per-una-datazione-della-Traccia-di-Basilea.pdf>).

Burckhardt, Max, Pascal Ladner, Martin Steinmann (eds.) 1977, *Katalog der datierten Handschriften in der Schweiz in lateinischer Schrift vom Anfang des Mittelalters bis 1550* 1: *Die Handschriften der Bibliotheken von Aarau, Appenzell und Basel* 1: *Text*, 2: *Abbildungen* (bearb. von Beat Matthias von Scarpatetti), Dietikon, Zürich: Urs Graf Verlag.

Dini, Pietro U. 2004, Nota terminologica: come chiamare la scritta in prussiano antico di Basilea?, *Res Balticae* 10, 243–246 (<http://resbalticae.fileli.unipi.it/wp-content/uploads/2015/06/243-246.pdf>).

McCluskey, Stephen C. 1974, *Nicole Oresme on light, color, and the rainbow*, Madison: University of Wisconsin.

¹⁵ Arduino 2012a; 2013.

¹⁶ Arduino 2012b.

McCluskey, Stephen C., William R. Schmalstieg, Valdis J. Zeps 1975, The Basel epigram: A new minor text in Old Prussian, *General Linguistics* 15, 159–165.

Mažiulis, Vytautas 1966, *Prūsų kalbos paminklai*, Vilnius: Mokslas.

Purkart, Josef 1983, The Old Prussian Basel Epigram: an interpretation, *General Linguistics* 23, 29–36.

Schaeken, Jos 2003a, Observations on the Old Prussian Basel Epigram, *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics* 44–45 (*Henrik Birnbaum In Memoriam*), 331–342.

Schaeken, Jos 2003b, The Old Prussian Basel Epigram, <http://www.schaeken.nl/lu/research/online/editions/baselepigram/> (2019 01 05).

Schmalstieg, William R. 1982, The origin of the Lithuanian language, *Lituanus* 28, 5–26.

Steinmann, Martin (be datos nepublikuotas mašinraštis, esantis Bazelio universiteto viešojoje bibliotekoje), *Handschriften–Beschreibungen: Abteilung FV*.

Diego ARDOINO

Italų kalbotyros ir literatūros katedra

Anglistikos, romanistikos ir klasikinių studijų institutas

Vilniaus universitetas

Universiteto g. 5

LT-01513 Vilnius

Lithuania

[diego.ardoino@flf.vu.lt]